

Lahtinen, Anu, *Pohjolan prinsessat. Viikinkineidoista renessanssiruhinattariin*, Atena: Jyväskylä 2009. 223 s.

Anu Lahtisen kirjoittama *Pohjolan prinsessat. Viikinkineidoista renessanssiruhinattariin* kertoo pohjoismaisten kuningasperheiden neitojen tarinoita usean sadan vuoden ajalta. Kirja jakaantuu kolmeen päälukuun: saagojen aika, keskiajan vallasnaiset ja renessanssiprinsessat. Kuten Anu Lahtinen kirjan esipuheessa sanoo (s. 12), hän on kirjoittanut yleistajuisesti, ja voi olla varma, että moni prinsessoista, romantiikasta ja historiasta kiinnostunut on kirjan jo ehtinyt lukea. Pikainen haku nettisivuilla osoittaa, että kirja on saatavissa useampana kappaleena eri paikkakuntien kaupunginkirjastojen kokoelmissa.

Rohkeus, uljaus, uhrautuvaisuus

Saagojen ajan tarinat alkavat 600-luvulta, jolloin elettiin lukuisten pienten kuningaskuntien ja kilpailevien kuninkaiden aikaan.

Yksi varhaisista tarunomaisista kuninkaista oli lapsena suden sydämen syönyt Ingjald Illråde. Lisänimensä mukaisesti Ingjald oli ilkeä ja julma ja hänen tyttärensä Åsa peri nämä ominaisuudet. Ingjaldin kerrotaan laajentaneen kuningaskuntaansa raaoiin ottein. Hän kutsui lähivaltakuntien kuninkaat juhliin, mutta kun ilo oli ylimmillään ja kaikki humalassa, hän syytti juhlahallin tuleen ja surmasi näin muut kuninkaat. Kun Ingjaldia ja Åsaa aikanaan odotti tappio, he eivät jääneet odottamaan vihollisten käsiin joutumista. Sen sijaan he järjestivät oman väen kesken suuren juhlan juominkeineen, syyttivät juhlapaikan tuleen ja paloivat itse halliinsa. Tulipaloon ja verenvuodatukseen päättyvät juhlat on toistuva teema näiden varhaisten vuosisatojen kuvauksissa, samoin myyttiset naissoturit – neitokuninkaat ja neitsytsoturit.

Varhaisten pohjoismaisten kuningaskuntien aikaan liittyy myös Norjan kuningassaagojen tarina Gyda-neidosta. Gyda antoi rukkaset häntä kosineelle kuningas Harald Kaunotukalle (n. 850–933) koska Harald ei ollut tarpeeksi mahtava hallitsija. Gydaa ei lainkaan näytä häirinneen se, että Haraldilla oli ennestään yhdeksän vaimoa. Hän halusi puolisoikseen mahtavamman miehen ja ilmoitti suostuvansa Haraldin kosintaan vasta kun tämä hallitsisi koko Norjaa, kuten kuningas Gorm Tanskassa ja Erik Upsalassa. ‘Prinssi ja koko valtakunta’ oli

vaatimuksena (s. 36). Harald yhdisti Norjan ja sai Gydansa – ja Gydan jälkeen vielä Juutinmaan kuninkaantyttären Ragnhild Mahtavan (s. 32).

Saxo Grammaticuksen (n. 1150–1220) kertomissa tarinoissa rakkaus saattaa olla myyttistä, arjen ja realismin rajat ylittävää. Tällainen on tarina kuningas Sivardin tyttärestä Alfhildista ja hänen rakastetustaan, urheasta viikingistä Alfista. Kaunis Alfild hylkäsi Alfin kosinnan, koska pelkäsi Alfin rakastavan vain hänen ulkonäköään. Tähän saakka kainoa elämää viettänyt Alfild pukeutui nyt miehen vaatteisiin ja omistautui sotatoimille. Meritaistelussa Suomen edustalla Alfild ja Alf kohtasivat uudelleen. Kun Alf taistelussa näki neidon kasvot, hän ymmärsi, että taistelua oli käytävä suudelman eikä aseina. Kuten muutkin neitsytsoturit, Alfild palasi avioituessaan tavanomaisempaan naiselämään.¹

Väkivaltaisten valtataistelujen leimaamaan aikaan kuuluvat julmat kuninkaat ja heidän yhtä julmat tyttärensä sekä toisaalta myös rohkeus, uljuus ja uhrautuvaisuus. Kohtalonomaisen rakkauden ja uskollisuuden sitominen näihin tarinoihin tekee niistä entistä dramaattisempia. Ne ovat kertomisen ja lukemisen arvoisia nykyäänkin.

Puoliso prinsessalle

Kuten saagojen ajan kuvauksessaan Anu Lahtinen sitoo tyttärien, puolisojen ja äitien tarinat myös myöhempien vuosisatojen kohdalla valtiolliseen kehitykseen Pohjoismaissa. Uskonpuhdistuksen ja renessanssin tuomat muutokset solmiutuvat nekin naisten elämäntarinoihin.

Kristillinen uskonto omaksuttiin Pohjoismaissa vähitellen 800–1100-luvuilla. Katolinen kirkko painotti sekä sulhasen että morsiamen omaa tahtoa avioliittoa solmittaessa. Tämä ehkä heijastuu jo kristillisten miesten kirjoittamissa saagojen tarinoissa, joissa morsiamen omalle mielipiteelle on annettu merkitystä aviomiestä valittaessa. Kristinuskon aikana kuninkaalla ei enää voinut olla yhdeksää tai yhtätoista vaimoa. Kirkko vaati yksiavioisuutta ja avioukkollisuutta. Ruotsin keskiaikainen laki julisti sen mukaisesti, että aviovaimolle kuului puoli vuodetta – jalkavaimoja tai uskottomuutta ei katsottu suojeasti. Kirkko vaati myös, että lapsilla, myös tyttärillä, oli oikeus päättää puoliosastaan. Serkusavioliitot muuttuivat ongelmaksi, koska katolinen kirkko kielsi lähisukulaisten avioliitot. Poikkeusluvan tosin sai, mutta se oli anottava Roomasta, paavin kansliasta (s. 67).

Moninkertaiset sukusiteet yhdistivät silti edelleen Pohjolan kuningaskuntien hallitsijahuoneita (s. 86 kartta). Lahtinen esittelee esimerkkinä tunnetun myöhäiskeskiaikaisen naishahmon, Margareta I:n²(1353–1412), Tanskan

¹ Alfildin (Alvidan) tarina on kiehtonut Saxo Grammaticuksen lisäksi myös Adam Bremeniläistä (*Hamburgische Kirchengeschichte* 1075) ja Olaus Magnus Gothusta (1490–1557, *Historia de Gentibus Septentrionalibus*, 1555). Myös oopperasäveltäjät ovat tarttuneet aiheeseen. Carlo Agostino Badia (1672–1738) sävelsi vuonna 1692 Venetsiassa aiheesta oopperan nimellä *Opera d'Alvilda in Abo*, joka esitettiin Turussa kulttuurikaupunkivuonna 2011. Oopperasävellyksiä on useampia, säveltäjiä ja heidän oopperateoksiaan on luoteltu verkkosivulla http://www.turku2011.fi/s/alvilda-ja-amatonit_-o (katsottu 4.1.2012.). Ks. myös <http://www.ts.fi/turku2011/uutiset/185435.html> (katsottu 4.1.2012.)

² Margareta I:n käytetään ilmaisua Margareta I erottamaan hänet Tanskan nykyisestä kuningatar Margareta II:sta (s. 1940). Margareta I oli Norjan kuninkaan Haakon VI:n puolisona kuningatar. Hän oli Kalmarin unionin voimahahmo elämänsä loppuun saakka, mutta unionikuningatar hän ei ollut.

kuninkaan Valdemar Atterdagin (hallitsi 1340–1375) tyttären, ja Norjan kuninkaan Haakon VI:n (1340–1380) puolison. Kun Haakonin isä oli sekä Norjan että Ruotsin kuningas, oli Margareta Valdemarin ja Haakonin kuoltua sopiva henkilö yhdistämään Pohjoismaat personaaliunioniin. Pohjoismainen Kalmarin unioni perustettiin vuonna 1397. Unionikuninkaaksi kruunattiin Erik Pommerilainen (1383–1459), mutta unionin voimahahmo oli Margareta aina vuonna 1412 tapahtuneeseen kuolemaansa saakka. Unioni alkoi hajota 1430-luvulla. Ruotsi irtautui siitä lopullisesti Kustaa Vaasan (hall. 1523–1560) hallintokauden alkaessa.

Renessanssiprinsessat

Jos prinsessa-nimityksen käytössä halutaan olla tarkkoja, niin vasta uuden ajan kuningasperheiden tyttäriä voidaan kutsua prinsessoiksi – kun on kyse Pohjoismaista. Muualla Euroopassa prinsessa- ja prinssi-nimitykset on tunnettu keskiajalla³, mutta Pohjoismaissa vasta 1500-luvun jälkipuoliskolta lähtien.⁴

Anu Lahtinen toteaa kirjansa esipuheessa (s. 9–10), että kaikki kirjassa mainitut ylimysnaiset eivät itse olisi kutsuneet itseään prinsessoiksi. Hän lisää, että sana sopii kattokäsitteeksi, sillä ‘prinsessa’ tarkoittaa hallitsijaperheen naispuolista jäsentä, joka ei ole hallitsevassa asemassa, ja joka siis oli kuninkaan tytär tai sisar. Tämä voidaan toki hyväksyä, varsinkin kun kyseessä on suurelle yleisölle suunnattu teos.

Kustaa Vaasan hovissa tyttäret joka tapauksessa elivät prinsessojen tapaan. He kasvoivat hovissa, joka otti mallia mannermaisesta renessanssikulttuurista. Heidän kerrotaan osanneen laulua sekä luutun ja spinetin soittoa. Pienestä pitäen he osallistuivat suuriin juhliin ja heille hankittiin arkeenkin herkkuja. Vuonna 1562 Cecilialla (1540–1627), Annalla (1545–1610), Sofialla (1547–1611) ja Elisabetilla (1549–1597) oli hoviväkeä yhteensä lähes 120 henkeä, ja palveluksessaan muun muassa viisi muusikkoo ja apteekkari, jonka eräänä tärkeänä tehtävänä oli valmistaa makeisia. Kustaa Vaasan tyttärien avioliitoilta odotettiin paljon ja heidän muotokuviaan lähetettiin Euroopan hoveihin mahdollisten kosijoiden ihailtavaksi. Avioliittojen kautta Kustaa Vaasan tyttäret liittivätkin Vaasa-suvun osaksi Pohjois-Euroopan protestanttisia ruhtinassukuja.

Asiantuntevaa ja helppolukuista kerrontaa

³ Oxford English Dictionary (OED) mainitsee prinsessa-nimitystä käytetyn noin vuonna 1385. <http://www.oed.com/view/Entry/151430?rskey=gVtZlb&result=1&isAdvanced=false#eid> (katsottu 30.12.2011.)

⁴ *Kulturhistorisk lexikon för nordisk medeltid (KLN M)* ei tunne prinsessa- eikä prinssi-sanoja. Siinä mainitaan kuitenkin Norjassa 1200-luvulla käytetty *principes regni*, joka on nähty vastineena englannin kielen sanalle *baron*, paroni. Pohjoismaissa paroni-sana esiintyy keskiajalla ainoastaan Norjassa, ja sielläkin vain rajoitetun ajan, vuosina 1277–1308. Paroni-sanana käyttö ei kuitenkaan rajoitu tiukasti vain näihin vuosiin. Se mainitaan eräässä paavin kirjeessä noin vuodelta 1190 (*Diplomatarium Norvegicum* 18:9). Sanan voi siis katsoa tulleen käyttöön 1100-luvulla latinankielisenä käännöksenä sanasta *lendman*, kun oltiin kontaktissa ulkomaihin. Tanskassa ja Ruotsissa ei paroni-nimitys tullut lainkaan käyttöön keskiajalla. Tanskan keskiaikaisissa lähteissä sitä käytetään vain ulkomaisista miehistä. Jerker Rosén, ‘Baron’, *KLN M* 1 (1980), 352–354.

Anu Lahtisen keskiajan ja 1500-luvun lähdeaineiston tuntemusta tai aiheen tuntemusta ei tarvitse epäillä. Flemingin suvun naisia käsittelevää väitöskirjaansa *Sopeutuvat, neuvottelevat, kapinalliset. Naiset toimijoina Flemingin sukupiirissä 1470–1620*⁵ valmistellessaan hän kävi systemaattisesti läpi aiheeseensa liittyvän arkistoaineiston Suomessa ja Ruotsissa. Väitöskirjaansa keräämäänsä aineistoa Anu Lahtinen on voinut hyödyntää myös tässä ‘prinsessakirjassaan’.

Saagojen ajan tarinoiden yhtenä keskeisenä lähteenä Anu Lahtinen on käyttänyt Snorre Sturlusonin (1179–1241) kirjoittamia *Norjan kuningassaagoja*.⁶ Viittaukset toisen tärkeän kertojan, Saxo Grammaticuksen teokseen on sen sijaan tehty Birgit Strandin kirjan⁷ välityksellä. Keskiajan osuudessa on viittauksia useaan lähdejulkaisuun, joista mainittakoon *Diplomatarium Norvegicum* verkkoversio ja *Diplomatarium Svecanum*.⁸ Ajan kuvauksessa lähdejulkaisuina on käytetty mm. Kustaa Vaasan registratuuraa⁹ ja Ruotsin valtiopäiväasiakirjoja.¹⁰ Anu Lahtisen *Pohjolan prinsessat* esittelee lukuisan joukon menneiden vuosisatojen naisia. On selvää, että Lahtinen on alkuperäislähteiden ja lähdejulkaisujen ohella käyttänyt erilaisia hakuteoksia.

Lähdeaineiston tuntemuksesta kertoo myös se, että Anu Lahtinen on yksi vuonna 2009 julkaistun *Keskiajan avain* -teoksen¹¹ toimittajista. Teos on suunnattu korkeakouluopiskelijoille ja muillekin keskiajan kulttuurista ja historiasta kiinnostuneille ja tarjoaa johdatuksen lähteisiin ja tutkimusnäkyymiin. Anu Lahtinen on myös muutoin aktiivisesti ollut edistämässä keskiaikaa ja erityisesti keskiajan naiseen kohdistuvaa tutkimusta.

Keskiajan tutkimus Suomessa on ollut uudelleen voimistuttuaan vilkasta jo pitkälti yli kymmenen vuotta, lähes yhtä kauan kuin naishistorian tutkimus. Vuonna 1984 julkaistussa teoksessa *Naiskuvista todellisuuteen* Päivi Setälä hahmotteli naishistorian tehtäviä ja kirjoitti mm:

Sukupuoli on luokan ja rodun ohella myös tärkeä menneisyyden selittäjä. Nainen on ollut menneisyydessä ennen kaikkea oman säätynsä, ryhmänsä tai luokkansa jäsen. Kunkin ryhmän sosiaalinen ympäristö on ollut erilainen ja lähdeaineistot poikkeavia toisistaan. Naishistorian tavoitteena on luoda historian synteesi, missä naisen historia on integroitu osaksi ‘ihmisen’ historiaa.¹²

⁵ Suomalaisen kirjallisuuden seura: Helsinki 2007.

⁶ Lahtinen mainitsee lähdeluettelossa kaksi editiota Snorriin teoksesta; Snorre Sturlason, *Heimskringla. History of the kings of Norway*, Lee M. Hollander toim. ja käänt., University of Texas Press: Austin 1991; ja Snorri (Sturluson), *Norjan kuningassaagat*, 3 osaa, J. A. Hollo & Aale Tynni suom., useita kuvittajia; WSOY: Porvoo 1960–1961.

⁷ Birgit Strand, *Kvinnor och män i Gesta Danorum*, University of Göteborg: Göteborg 1980.

⁸ Ks. *Diplomatarium Svecanum – Svenskt Diplomatarium*, Stockholm, 1829–; ja *Diplomatarium Norvegicum* (katsottu 21.11.2013), http://www.dokpro.uio.no/dipl_norv/diplom_field_eng.html.

⁹ *Konung Gustaf den förstes registratur 1521–1560*, (Handlingar rörande Sveriges historia, första serien 1–29) Riksarkivet: Stockholm 1861–1916.

¹⁰ *Svenska riksdagsakter jämte andra handlingar som höra till statsförfattningens historia under tidehvarvet 1521–1718*, 3: 1–2, (1597–1598), Torvald Höjer & Lars Sjödin red., Stockholm 1909.

¹¹ *Keskiajan avain*. Marko Lamberg, Anu Lahtinen ja Susanna Niiranen toim., (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1203, Tiede) Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki 2009.

¹² Päivi Setälä, ‘Mitä naishistoria minulle merkitsee,’ teoksessa Päivi Setälä ym. toim., *Naiskuvista*

Keskiajan naisiin kohdistuvan tutkimuksen integroiminen uudempien vuosisatojen naishistorian tutkimukseen on vienyt kauan, ja jatkuu vieläkin. Keskiajan osuus naishistoriaa käsittelevissä seminaareissa ja konferensseissa on pitkään ollut vähäinen. Tähän on kiinnittänyt huomiota mm. Judith M. Bennett, joka on mm. laatinut tilaston kolmessa naisten historiaa käsittelevässä aikakauskirjassa vuosina 2001–2004 julkaistuista artikkeleista. Aikakauskirjat ovat *Gender and History*¹³, *Journal of Women's History*¹⁴ ja *Women's History Review*.¹⁵ Näissä kolmessa aikakauskirjassa on kyseisinä vuosina julkaistu yhteensä 288 artikkelia, joista 251 (87 %) käsitteli uutta aikaa (noin vuodesta 1800 nykyaikaan), 30 (11 %) varhaista uutta aikaa (noin 1500–1800) ja 7 (2 %) vuotta 1500 edeltävää aikaa.¹⁶

Anu Lahtinen on ollut aktiivisesti muodostamassa pohjoismaisten nais- ja sukupuolihistorian tutkimuksen yhteistyöverkosta. Eri seminaareissa ja workshoppeissa ideoitu *Nordic Medieval gender history -network*¹⁷ järjestää nykyisin seminaareja ja workshoppeja, joissa on mahdollista keskustella valmistumassa olevista tutkimuksista, pitää esitelmiä jne.

Pohjolan prinsessat -kirjan voi nähdä yhtenä osoituksena Anu Lahtisen kiinnostuksesta keskiajan ja 1500-luvun naisten historian tunnetuksi tekemiseen. Historian opiskelijoille kirja antaa vihjeitä varhaisten vuosisatojen tutkimiseen. Helppolukuisena ja runsaasti kuvitettuna se soveltuu hyvin muidenkin kuin tutkijoiden luettavaksi. Erika Kallasmaan suunnittelema kirjan kansi yhdistää Giovanni Antonio Boltraffion (1467–1516) teoksen Naisen muotokuva ja Hälsinglannin 1200-luvun kuvakudoksen kolme hahmoa, jotka mahdollisesti esittävät pohjoismaisia pyhimyskuninkaita.¹⁸ Kansikuva johdattaa onnistuneesti kirjan tarinoiden maailmaan.

Tuula Hockman, FT
Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö
Tampereen yliopisto
Tuula.Hockman[at]uta.fi

todellisuuteen. *Tutkimusnäkökulmia naishistoriaan*, Gaudeamus: Helsinki 1984, 5–11, tässä 11.

¹³ *Gender and History*, (katsottu 5.1.2012): [http://onlinelibrary.wiley.com/journal/10.1111/\(ISSN\)1468-0424;jsessionid=46C7EC6FEAEB4AEB00E3179ED1E30D60.do4to2](http://onlinelibrary.wiley.com/journal/10.1111/(ISSN)1468-0424;jsessionid=46C7EC6FEAEB4AEB00E3179ED1E30D60.do4to2).

¹⁴ *Journal of Women's History* verkkosivut http://muse.jhu.edu/journals/journal_of_womens_history/ (katsottu 5.1.2012.)

¹⁵ *Women's History Review*, (katsottu 5.1.2012.) <http://www.tandf.co.uk/journals/rwhr/>.

¹⁶ Judith M. Bennett, 'Who's Afraid of the Distant Past?', teoksessa *History Matters: Patriarchy and the Challenge of Feminism*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press 2006, 30–35.

¹⁷ http://www.medeltid.su.se/Forskning/Medieval_gender_history.htm (katsottu 5.1.2012.)

¹⁸ Hälsinglannissa sijaitsevan Skogin kirkon kuvakudoksen kolme hahmoa on tulkittu eri tavoin, pohjoismaisiksi pyhimyskuninkaiksi, kolmeksi muinaisuskon jumalaksi ja Pyhän Kolminaisuuden symboliksi. Myös kuvakudoksen ajoituksesta on eri tulkintoja, joista varhaisin sijoittaa kudoksen valmistumisen noin vuosiin 1050–1150, myöhäisin aikaisintaan 1200-luvun ensimmäisellä puoliskolle. Agnes Geijer, 'Bildvävnad', *KLMN* 1 (1980), 537–540.